

Olga Khavanova

„KITÚNÓ TEHETSÉGGEL ELLÁTOTT, KÜLÖNBÖZŐ NYELVEKET TUDÓ, JOGOK TUDÁSÁVAL RENDELKEZŐ...”¹

*Hivatalnoki pályafutások a Magyar Kamaránál
a felvilágosult abszolútizmus idejében²*

A modern osztrák historiográfia abban egyetért, hogy az osztrák bürokrácia kialakulása, hagyományai és ethoszának keletkezése Mária Terézia és II. József korszakára esik.³ Mit értettek a kortársak e fogalom alatt? A 18. század elején Johann Heinrich Zedler híres lexikonjában röviden azt írta, hogy a hivatalnok (*Beamte*) bármilyen alkalmazott, aki köztisztletnek örvend és ennek keretében bizonyos hatalommal van felruházva.⁴ Egy évszázaddal később Jacob és Wilhelm Grimm német nyelv szótárukban fejlesztették tovább ezt a feltevést: „Hivatalnok – az a személy, aki adminisztratív és jogi hatáskörrel van felruházva, köztisztletnek örvend, és állandó alkalmazásban áll; kiviteles esetekben magasabb állásokat is betöltenek (főköztisztviselők), szokás szerint pedig a tartományi vagy helyi adminisztrációban szolgálnak (néha speciális szervezetben, mint például bíróság vagy bányászat)”.⁵ A 19. század közepén a cseh kerületi biztos, Maximilian Obentraut, az „Alapvető, praktikus szempontból adott utasítások a fiatal kezdő hivatalnokok számára” című munkájában így magyarázta: „Hivatalnokok (állami hivatalnokok) – azok a személyek, akiknek alkalmazás útján, speciális kinevezési rendelet által azt a jogot és egyszerre azt a kötelezettséget adják, hogy intézzék a kormány ügyeit bizonyos fizetésért (évi fizetés, napidíj vagy más jutalom) cserébe”.⁶

¹ Idézet a bécsi Udvari Kamara véleményéből Rimanóczy Antalról. Österreichisches Staatsarchiv, Wien (a továbbiakban ÖStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv (a továbbiakban AVA), Finanz- und Hofkammerarchiv (a továbbiakban FHKA), Hoffinanz Ungarn (a továbbiakban HFU), Fasz. r. Nr. 827. 1750. nov. 24., fol. 427r.

² A tanulmány megírását a *Fond zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung* (Ausztria) az M978–G08 „Hivatalnoki karrierék a Magyar Királyságban a felvilágosult abszolútizmus korában” című projekt keretén belül támogatta 2007–2009-ben. Ezúton köszönöm Baráth Madolnának és Blaskó Katalinnak jelen cikk lektorálását.

³ *Adam Wandruszka: Ein vorbildlicher Rechtsstaat*. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Hrsg. Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien 1975. II. x.

⁴ *Johann Heinrich Zedler: Großes vollständiges Universallexikon aller Wissenschaften und Künste*. Halle 1752. LXVII. 0161. L.: www.zedler-lexikon.de. 2013. április 29.

⁵ *Jacob Grimm – Wilhelm Grimm: Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1853. II. 128. L.: woerterbuchnetz.de/DWB/. 2013. április 29.

⁶ *Maximilian Ritter von Obentraut: Grundsätzlicher Leitfaden für angehende junge Beamte in practischen Umrissen*. Prag 1857. 103.

A francia szó „*bureaucracie*”, vagy inkább annak német változata, „*Bürokratie*” a 19. században terjedt el a Habsburg Monarchiában, illetve Németországban. A korabeli történészek elsősorban az iránt érdeklődtek, hogyan működtek együtt az uralkodók saját adminisztratív szerveikkel, a hangsúlyt pedig a politikai intézmények növekedő hathatóságára és a társadalmak egyre jobb irányítottságára helyezték. Ebből a korszakból a mai történettudomány a normatív akták vaskos forráskiadványait örökölte meg, amelyek sokáig a történeti realitások rekonstrukciójára szolgáltak. A Max Weber-féle modell⁷ azon a felfogáson alapult, hogy a bürokrácia alá volt rendelve az uralkodó érdekeinek. Ennek a racionalitása az államfő parancsainak és a tisztviselők engedelmességének dichotómiájában nyilvánult meg. Az effajta megközelítésnek az volt a hátránya, hogy a hivatalnoki karokat kizárólag belülről vizsgálta, nem véve igénybe a külső faktorok, a társadalom hatását.

A múlt század végétől kezdve egyre erősödtek a kritikus hangok, amelyek tiltakoztak a Weber-féle elmélet használatát ellen a történeti tanulmányokban. Például az amerikai történész, James Van Horn Melton, aki a 18. századi porosz és osztrák iskolai reformokat összehasonlította, azt írta: „Aki csak azt kutatja, hogyan gyakorolta a hatalom a felhatalmazásait a hivatalos csatornákon keresztül, figyelmen kívül hagyja az informális, nem-hivatalos utakat, amelyek a régi rendi társadalmakban rendkívül elterjedtek voltak”.⁸ Egy évtizeddel később a német történész, Stephan Brakensiek a kisebb német államok területi adminisztratív apparátusairól szóló könyvében konstatálta, hogy a kritikátlanul felfogott perspektíva „felülről” arra ösztönzi a kutatót, hogy a kormányok tevékenységét a történeti környezettel létező összefüggések nélkül vizsgálja.⁹

Amikor a különféle kutatások középpontjába olyan problémák kerültek, mint a köztisztviselők társadalmi származása, több generáción keresztül gyakorolt oktatási stratégiák, a hivatalnokok alkalmaztatási és előléptetési kritériumai, különféle szinteken vagy más-más országokban működő hivatalnoki karok prozopográfiai összehasonlítása stb., kiderült, mennyire messze áll a hivatalnoki kar kollektív arcképe a Max Weber által felrajzolt ideál-tipikus elméletről. Mostanában német, osztrák és francia történészek kitérnek a „bürokrácia” szóhasználatát elől, hogy az olvasó ne tévedjen az „asztalt foglalo” újkori köztisztviselők „hatalmára” vonatkozóan, és inkább az *adminisztrációról* beszélnek. Ugyanakkor a kutatók egyetértenek abban, hogy a modern hivatalnoki kar keletkezése az újkori állam növekedő hadi és fiskális szükségleteivel, az

⁷ Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen 1976.; *Otto Hintze: Der österreichische und preußische Beamtenstaat im 17. und 18. Jahrhundert*. In: *Uő. Gesammelte Werke, Abhandlungen*. Bd. 1. Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte. Göttingen 1967. 321–358.

⁸ James Van Horn Melton: *Origins of Compulsory Schooling in Prussia and Austria*. Cambridge 1988. xvii.

⁹ Stephan Brakensiek: *Fürstendiener – Staatsbeamte – Bürger: Amtsführung und Lebenswelt der Ortsbeamten in niederhessischen Kleinstädten (1750–1830)*. Göttingen 1999. 1.

alárendelt területek fölötti egyre keményebb felügyelettel és a társadalom fegyelmzésére¹⁰ irányuló egyre evidensebb kísérletekkel függ össze.¹¹

A 20. századi magyar történetírás kontextusában Fallenbüchl Zoltán külön említést érdemel. Széles körű szakmai ismeretei, több évtizeden keresztül gyűjtött és rendszeresített adatbázisai, valamint a komparatív és antropológiai megközelítések alkalmazása lehetővé tették olyan, a mai napig mércéül szolgáló tanulmányok megírását, amelyekben a Pozsonyi és Szepesi Magyar Kamara történetét, a királyi tanácsosok prozopografiáját, a magyar méltóságok archontológiáját, a Mária Terézia korabeli hivatalnokok kollektív portréját foglalta össze.¹²

A jelen tanulmány a korábbi kutatási eredményekre épülve egy bizonyos szempontból vizsgálja a Magyar Kamara és a neki alárendelt testületek személyzetét – az 1740-es és 1780-as évek közötti hivatalnoki pályafutások szempontjából. Ez szűk értelemben véve nem prozopográfia, mivel az adatok a különböző szintű és intézményi hovatartozású hivatalnokokról nagyon hiányosak. Sokkal inkább egyfajta kísérlet a kortársak kollektív elképzelésének rekonstruálására: mik voltak egy sikeres karrier összetevői, hogyan kellett egy állást, béremelést, pénzsegélyt vagy nyugdíjat megpályázni és a döntéshozókra lehetőleg legpozitívabb benyomást tenni, milyen argumentációs stratégiák voltak a legeredményesebbek. A tanulmány fő forrástípusai – kérelmek és ezeket kiegészítő magánlevelezés, úgymint folyamodványok, előterjesztések, jegyzőkönyvek, császári-királyi rendeletek.¹³ Natalie Zeman Davishez hasonlóan, ez a tanulmány a „fikciót az irattárban”¹⁴ vizsgálja, az átlagos hivatalnokoknak és hivatalnoki pályára törekvő pályázóknak adja meg a szót, akik ravaszul vagy őszintén mondták el saját és családi életpályájukat, elárulták céljaikat és kívánásaikat.

Az olasz tartományokon, vagy a bécsi udvaron kívül, ahol szívesen beszéltek olaszul, az olasz „*carriera*” szó nem volt elterjedt a 18. századi Habsburg Monarchiában. Eddig csak néhány esetre sikerült rábukkanni, főleg a diplomáciai levelezésben. Például Esterházy Miklós gróf szentpétervári nagykövet 1753-ban az orosz fővárosba való érkezése után írta az államkancellárnak,

¹⁰ A társadalmi fegyelmzésről l.: *Gerhard Oestreich*. Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze. Berlin 1969; *Uő*: Strukturprobleme der frühen Neuzeit. Ausgewählte Aufsätze. Berlin 1980. Vö: *Winfried Schulze*: Gerhard Oestreichs Begriff „Sozialdisziplinierung in der frühen Neuzeit“. Zeitschrift für Historische Forschung. 14 1/4 (1987). 265–302.

¹¹ *Carlo Capra*: Beamte. In: Der Mensch der Aufklärung. Hrsg. Michel Vovelle. Frankfurt a. M. 1996. 247.

¹² *Fallenbüchl Zoltán*: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században. Levéltári Közlemények 38 (1968: 2) 193–236.; *Uő*. A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. Levéltári Közlemények. 41 (1970: 2) 259–336.; *Uő*. A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig. 1780–1848. Levéltári Közlemények 43 (1972: 2) 327–395.; *Uő*. A sóügy hivatalnoksága Magyarországon a XVIII. században. Levéltári Közlemények. 50 (1979: 2) 225–290.; *Uő*. Mária Terézia magyar dikasztériális tanácsosai 1740–1780. Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. Bp. 1984–1985. 283–334.; *Uő*. Mária Terézia magyar hivatalnokai. Bp. 1989.

¹³ Vö.: *Olga Khavanova*: A pályázatírás mestersége és hivatalnoki pályafutások a 18. századi Habsburg Monarchiában. In: Századok 142 (2008: 5) 1249–1266.

¹⁴ Vö.: *Natalie Zeman Davis*: Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Tellers in the Sixteenth-Century France. Stanford (Cf.) 1987.

Wenzel Anon Kaunitz grófnak: „Őexcellenciájának saját tapasztalatai is vannak, hogy mennyire költséges a *karrier* (itt és a továbbiakban kiemelés tőlem. – *O. Kh.*) kezdete”. Egy másik osztrák diplomata, a mainzi birodalmi követ, Anton Pergen azt válaszolta Kaunitzknak 1760-ban, aki a fiatal Gottfried van Swieten, a császárnő orvosa fiának, adottságai iránt érdeklődött: „Őexcellenciája az elmúlt hónap 28. napján méltóztatta megparancsolni, hogy teljes őszinteséggel számoljak be, hogy a véleményem szerint milyen *karrier* nyitja fel jobban a tehetségét, és milyen haszon származhat ebből a felséges szolgálatnak”.¹⁵ A 18. századi német nyelvben a karriert „haladás”, „előmenetel” („*Fortgang*”, „*Fortschritt*”) szavakkal jelölték, ami nemritkán a „siker” („*Erfolg*”) szinonimája volt. „Előre és fölfelé” konnotációja az emberek természetes vágyát tükrözte sorsuk, társadalmi és anyagi helyzetük jobbra fordulására, nem csak saját maguknak, hanem a következő generációknak is. Teljes joggal el lehet mondani, hogy a hivatalnoki karriernek fő jellemzője a mobilitás volt, néha egy emberi életet át, néha valamennyi generáción keresztül.

A társadalmi mobilitást hagyományosan az ipusztériális és poszt-ipusztériális társadalmakkal azonosítják. A mai világban ez többek között abban nyilvánul meg, hogy a polgárok milliói szabadon mozognak, lakó- és munkahelyüket változtatják, igyekeznek egy jobb végzettség révén jobban megfizetett állást és magasabb társadalmi tekintélyt szerezni. Az ipari forradalom előtti társadalmakat viszont hierarchikusnak, keményen strukturáltak, statikusnak tartják, ahol a társadalmi és kulturális különbségek szinte felülmúlhatatlanok. Mindazonáltal a régi rendi társadalmakban szintén létezett a társadalmi mobilitás bizonyos foka. Egyrészt szó lehet horizontális mobilitásról, amikor egyének ugyanannak a társadalmi rétegnek a keretében nemcsak városok, vagy országok, hanem hivatalok és foglalkozások között mozogtak. Másrészt létezik vertikális mobilitás, ami előléptetések és rangemelések formájában a szociális emelkedéshez nyitotta meg az utat.

Fallenbüchl Zoltán arra a következtetésre jutott, hogy a Magyar Kamarára csak a legkisebb mértékben volt jellemző a fluktuáció: ott „a stabilitás Mária Terézia egész uralma alatt csak nőtt”. Továbbá feltűnőnek tartotta a történész, hogy a Kamaránál a Helytartótanáccsal ellentétben kevesebb volt a leköszönés vagy önkényes távozás.¹⁶ Ezt a képet okvetlenül árnyalni kell, mivel egyrészt igaz, hogy ebben a hivatalban az állása jövedelméből élő, nemes vagy nem nemes származású, de mindenképpen „polgárabb” életmódú rétegről van szó, másrészt pedig, ebben a stabil környezetben különféle típusú pályafutási stratégiák egymás mellett valósultak meg, különböző generációk éltek együtt, ami apránként változtatta meg a Magyar Kamara arculatát. Mivel ez a központi adminisztratív szerv a legnagyobb számú személyzettel rendelkezett (a Magyar Kancelláriához vagy a Helytartótanácsához képest), és a legszorosabb kapcsolatban állt, sőt alá volt rendelve a bécsi Udvari Kamarának, ennél a dikasztérium-

¹⁵ ÖStA, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban HHStA), Staatskanzlei Vorträge, Kt. 86, Jan. – Febr. 1760, 121r.

¹⁶ *Fallenbüchl Z.*: Mária Terézia magyar hivatalnokai i. m. 69–70.

nál dolgozó tisztviselőknek életpálya célkitűzései, tapasztalatai, vagy eredményei nem érdektelenek a rendi társadalom működése és fejlődése megértéséhez.

A régi rendszerben meglévő társadalmi mobilitást vizsgálva, éppen a hivatalnokok környezetében, módszertanilag hasznos lehet az amerikai szociológus, Ralph Turner „szponzorált” és „verseny” mobilitásról szóló elméletét alkalmazni. Az első, mint ideáltípus, a brit oktatási rendszerre jellemző, ahol konzolidált elitek és ágensei ellenőrzik az új tagok bejutását szűk körükbe, korán kiszemelik a tehetséges kandidátusokat, és zárt iskolákon és tekintélyes egyetemeken keresztül kísérik őket a társadalmi kulcspozíciókig. A „verseny” mobilitást, mint ideáltípust, az amerikai egyetemek képviselik következetesen, ahol valamennyi pályázó egymással versenyez az egyetemre jutásáért, és a nyertes, azaz az, aki az elit státuszt elnyeri, nem mindig a legfelkészültebb, hanem az, aki a saját alkalmasságát a legállhatatosabban mutatja be.¹⁷

A koraujkori társadalmakat kutató történészek mind a kétfajta mobilitás vonásait megtalálhatják az európai politikai kultúrákban és társadalmi rendszerekben.¹⁸ Például a patrónus-kliens viszony,¹⁹ a patronátus, mint társadalmi intézmény nem korlátozódott kizárólag a nepotizmusra vagy a korrupcióra, hanem — a szponzorált mobilitáson belül — a tehetségeseknek és ambíciózusoknak biztonságos utat kínált felfelé a ranglétrán. A magyar testőr, Kiss János a patrónusához, Károlyi Antal grófhhoz címzett levelében nagyon pontos és egyidejűleg szemléletes leírását adta annak, milyen volt a patronátus szociológiai, sőt antropológiai funkciója: „Még az mikor iskolákban az tisztességes tanuló-sokban foglalatostkodtam, olvastam volt, hogy akármely jól és keményen meglegyen az szekér vasazva, mégis sokkal tovább tart, és kényebben forognak kerekei, ha néha néha jól megkenetetnek tengellyei, eztet majd hasonlíthatom (ha jól meg vizsgálunk) az mostani világban azonn nemess ifiaknak sorsokot, az kik katonaságban szolgálván, mindennémű jó magok viseletekkel fel légynek ruházva, mivel mostani világban bár akarmint viselőők is magunkat, ha patrocíniumunk nintsenn, tehát igenn lassonn forog az szeretsénknek kereke”.²⁰

Az efféle kapcsolatok nemcsak a patrónusokhoz címzett kliensi levelekben mutatkoznak meg, hanem a kinevezésekre vagy rangemelésekre beadott kérelmekben is. A magyar főurak, akik egyszerre több fontos állást töltöttek be, a kezükben több hatalmi szálát tartottak és a távollétükben is hathatósan befolyásolták az ügyintézést. Pruszkai Antal bécsi ágens Nádasdy Ferenc gróf horvát bánhoz és egyidejűleg Fejér vármegye főispánjához és ezredtulajdonoshoz,

¹⁷ *Ralph H. Turner*: Sponsored and contested mobility. In: *American Sociological Review*. 25 (1960: 6). 856–857.

¹⁸ Vö.: *Anthony La Vopa*: Grace, Talent and Merit: Poor Students, Clerical Careers and Professional Ideology in Eighteenth-Century Germany. Cambridge 1988.

¹⁹ A patrónus-kliensi viszonyon diplomácia, oktatásrendszer, művészvilág, hivatalnoki szféra alapult. Az utolsó évtizedekben ez a jelenség új virágkorát élte, következőképpen a patronátus szerepe a köztisztviselői pályákban további vizsgálatot érdemelne. A legújabb irodalom összefoglalóját l.: *Pál Judit*: Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század elején. In: *Korall* 42 (2010) 179–205.

²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (továbbiakban: MNL OL), P 398, Károlyi család levéltára, Missiles, N. 39703, Kiss János Károlyi Antal grófhhoz, 1778. szept. 23.

(többek között Nádasdy Lipót magyar kancellár öccse is volt) küldött leveleiből az derül ki, mennyire bíztak jóakarátában a köznemesek és nem nemesek tucatai. 1771-ben az ágens a horvát helytartótanácsban várható előmenetelekről számolt be: „Ami az Őexcellenciája kegyes parancsaira vonatkozik, titkárrá előléptetett Miháلكovich úr megüresedett regisztratori helyére Holczmann Antalt felvenni, értesítettem az Ön véleményéről a Magyar Királyi Kancellária urait, amire az egyhangú válaszuk következett, hogy sem Miháلكovics úr, sem pedig Holczmann úr kinevezését nem hagyják jóvá az Őexcellenciája beleegyezése nélkül”.²¹

A patrónus-kliens viszonyát nem titkolták, hanem a sorok között hivatkoztak rá, mert a nemzeti oktatási rendszer és az országszerte elismert diplomák hiányában a patrónus neve volt a legjobb garanciája a pályázó megbízhatóságának. 1759-ben bizonyos Szlabigh András a megüresedett kamarai járulnoki állást pályázta meg, és azt közölte magáról, hogy a tanulás befejezése után hét évig volt Pálffy Miklós magyar kancellár fiának, Károlynak (aki felnőttkorban szinten magyar kancellár lesz) házi oktatója. Nem csoda, hogy a fiatalembert, három válogatottnál is legalkalmasabbnak vélt konkurense megkerülésével, felvették a Magyar Kamarába.²² Másfél évvel később az ambiciózus és mobilis járulnok már elhagyta Pozsonyt és a párkányi sóhivatalban lett ellenőr. Újabb másfél évvel később pedig Bécsbe került, ahol Ferdinánd főhercegnek tanította a magyar nyelvet. 1766-ben azonban visszatért Pozsonyba, ahol Mária Krisztina főhercegnő udvari állományába vették fel. Egy idő után fiskális felügyelő lett abban a városban, ahol a köztisztviselői pályája megkezdődött.²³

Ha a nemesség az örökölhető erények megtestesítője volt, a hivatalnoki dinasztiákban az apa érdemeit adták át a fiúknak (juttalomra méltó cselekményeket). Nem lehet tudni, hogy mikor született meg ez az ethosz. Nyilvánvaló, hogy III. Károly alatt ez már elterjedt felfogás volt mind a nemesség, mind a hivatalnokság körében. További kutatások feladata lesz annak megállapítása, hogy ez a modell mennyire alapult azon a hatalmi törekvésen,²⁴ hogy pragmatikus alapokat adjon a Habsburg ház iránti lojalitásnak. Itt konstatálhatjuk, hogy a 18. század során egyfajta megörökölhető/megörökítendő „merito”-krácia alakult ki, egy olyan rendszer, amelyben érdemeket lehetett „gyűjteni” és „örökül hagyni”, vagy ezeknek „örökébe lépni”. Így „saját apák fiai” a szponzorált mobilitásnak legtipikusabb alakjaivá lettek.

1729-ben Kelmer Ferenc, aki egy sóhivatali állást pályázott meg, kérte a Magyar Kamara elnökségét: „Önök arról gondoskodnak, hogy a kamarai álla-

²¹ MNL OL P 507, Nádasdy család nádasdladányi levéltára, B. X, Nádasdy Ferenc horvát bánhoz címzett levelek, 39. cs., Nr. 604, Pruszkai Antal levele Nádasdy Ferenchez, 1771. márc. 5.

²² ÖStA AVA FHKA HFU Fasz. r. Nr. 885, 1759. ápr. 3., 19v, 23r.

²³ MNL OL C 67, Helytartótanácsi Levéltár, A Magyar Királyi Helytartótanács regisztrátúrája, Departamentum litterario-politicum (a továbbiakban C 67) 81. d. 1777. Universitas Budensis, F. 7., Nr. 21.

²⁴ Vö.: *Elisabeth Garms-Cornides: Funktionäre und Karrieren im Italien Karls VI.* In: Hrsg. Brigitte Mazohl-Wallnig – Marco Meriggi: *Österreichisches Italien – Italienisches Österreich? Interkulturelle Gemeinsamkeiten und nationale Differenzen vom 18. Jahrhundert bis zum Ende des ersten Weltkrieges.* Wien 1999. 211.

sokra történő kinevezéséknél minden alkalommal figyelembe vegyék azokat, kiknek az apja és nagyapja érdemeket szerzett a császár szolgálatában”.²⁵ Húsz évvel később Konkely Károly a Magyar Kamara tanácsosa, amikor kérte, hogy fiát is ugyanott alkalmazzák, dicsérte ezt a rendszert: „Egyrészt, az apák érdemeit a fiakra át szokták ruházni, különösen azokra, akik a dicsőséges apa példájára igyekeznek kitűnni a felséges uralkodóház előtt; másrészt sehol sem a világon nem ismernek olyan kegyet, amit mi lelkesen tisztelünk az uralkodóházban”.²⁶ 1752-ben a jogász Blaskovics Mihály, aki harmincados akart lenni, bízott benne: „Az apa a fiában tovább él, és az Ő Felsege kegyelme, a dicsőséges elődjeihez hasonlóan, az apák érdemeit az érdemekkel még nem rendelkező fiakra terjeszti ki”.²⁷ Arról, hogy ez nem pusztán elvárás volt, tanúsítják a kamarai elnökség vótumai és előterjesztései. Így Korponay Gábor újhelyi harmincados esetében 1752-ben azt fejtették ki, hogy „nemcsak saját hűség szolgálatát, hanem a szülői érdemei is megelőlegezik a bizalmat arra, hogy a kérelmező a továbbiakban is hasznos lesz ebben a tisztségben”.²⁸ 1762-ben Meth Károly kamarai járulnokról hozták azt a döntést, hogy saját érdemei, valamint nagyapjának és apjának összesen hatvanéves szolgálatát az utódaiban való jutalmazást követelik”.²⁹

A foglalkozás, a szakma megörökítése eléggé elterjedt gyakorlat volt a korai Európa-ban; történészek ismernek katona(tiszt)i, kereskedői, kézműves, hivatalnoki dinasztiákat. A hatóságok is teljes megértéssel tekintettek az apák erőfeszítéseire, hogy fiaik az ő foglalkozásukat folytassák: érdemes, de elszegényedett hivatalnokok gyerekeit korporatív szánalom hatására szakiskolákba, szakmai kompetenciákat adó tanintézményekbe vették fel speciális kvóták alapján, vagy lehetőség szerint szerény kezdőállásokat biztosítottak számukra a hivatalokban. Mindazonáltal az ilyen ösztöndíjak vagy állások száma mindig korlátozott volt, és az alacsony beosztású alkalmazottak néha egymással, néha pedig befolyásosabb előjárójukkal versenyeztek az utókor jobb sorsáért és általában gyakrabban voltak vesztesek, mint győztesek.

Prunner János György a Magyar Királyság határain túl született, először vám- és sóellenőr volt a távoli Gradiskában, utána adószedő lett a szerémségi Zemlyénben; az ottani só- és vámhivatalba került, ahonnan több éven keresztül próbálkozott a szlavóniai Eszékre jutni. Prunner sem a magyar hivatali elittel, sem a megyei nemességgel vagy befolyásos főurakkal nem volt kapcsolatban. A család nem tartozott a szegények közé, mivel a szükséges kauciót a hivatalnok minden további nélkül megfizette. De egy olyan eldugott zugban, ahol szolgált, nem volt könnyű egyetlen fiát, Antal Györgyöt iskoláztatni. A fiatalember 1765-től először az apja mellett fizetés nélkül gyakornokként szerzett tapasztalatot, utána Neuhold János kamarai tanácsos és Csakovics Ignaz kamarai prefektus mellett dolgozott. Egy évtized múlva idős apja keservesen írta, hogy

²⁵ ÖstA AVA FHKA HFU Fasz. r. Nr. 620, 1729. márc. 15., 238r.

²⁶ Uo., Fasz. r. Nr. 824, 1750. jún. 30., fol. 335r.

²⁷ Uo., Fasz. r. Nr. 837. 1752. okt. 18., fol. 224r.

²⁸ Uo., Fasz. r. Nr. 838. 1752. nov. 7., fol. 264r.

²⁹ Uo., Fasz. r. Nr. 926. 1762. okt. 2. fol. 113v.

Kutjevo kamarai birtok „bérbeadása után kenyér nélkül maradt [a fia] és a tányéromból kénytelen enni, ami nem csak énnekem, hanem a fiamnak is fájdalmas, mivel abban az állapotban van, hogy annak a királyságnak, ahol született, képtelen hasznára lenni”.³⁰

Az ifjabb Prunner többször is megpályázta a zombori kamarai adminisztrációban megüresedő állásokat, de elutasították. Először arra kérték, hogy jobbitson a kézírásán.³¹ Második alkalommal, 1775-ben már azt írta a fiatalember: „Annak idején nem tudtam semmit az új helyesírási szabályok bevezetéséről, de nekifogtam a betűk írásának és szavak használatának, úgyhogy az idő előrehaladtával állhatatossággal és szorgalmassággal elérem a tökéletességet”.³² Ez a kérelem szintén válasz nélkül maradt. Egy évvel később a Magyar Kamara alelnöke megjegyezte: „Ami a fiatal Prunnert illeti, miután hét évet dolgozott a kamarai birtokok igazgatásában, tudása és más kvalitásai az első alkalommal figyelembe lesznek véve”.³³

1775-ben kelt kérelmében az idősebb Prunner Mária Terézia rendeletére hivatkozott, amelyben mintha megparancsolták volna, hogy a Magyar Kamaránál előforduló üresedések esetében az elsőbbség jogát a kamarai tisztviselők fiai érdemlik, ha rendelkeznek a szükséges kvalitásokkal, és ezeket kell előnyben részesíteni a többiekkel szemben. Az apja a továbbiakban kifejtette: „Ha igaz az is, hogy a kamarai tisztviselőknél, aki harminc éve odaadással szolgáltak, joguk van, hogy különleges kegyelemért folyamodjanak, merem óhajtani, hogy az uralkodói rendelet rám és a fiamra vonatkozik”.³⁴ Sajnos eddig nem sikerült ennek vagy egy hasonló rendeletnek a nyomára találni.³⁵ Mindazonáltal a hivatalnoki dinasztiák kétségkívül a hatóságok támogatását élvezték. Egyrészt a bécsi udvarnak nyomós okai voltak ennek a gyakorlatnak bevezetésére, másrészt tartania kellett, ennek túlságosan széles elterjedésétől.

Az ifjabb generációknak a hivatalnoki elitbe való sikeres beilleszkedésére egy tipikus példa a versegi Kákonyi család, melynek őse 1526-ban a mohácsi csatában pusztult el. Kákonyi Ferenc több mint negyven évig a Magyar Kamaránál szolgált. 1715-ben járulnökként kezdte, 1718-ban átment a kamarai kancelláriába, 1725 és 1728 között a *Commissio Neoquisticá*-nál dolgozott, 1728-

³⁰ Uo., ÖStA AVA FHKA Ungarisches Camerale (továbbiakban UC), Fasz. r. Nr. 612, Subd. 3, Nr. 19, ex Sept. 1776, 114r.

³¹ Hasonlóképpen 1773-ban a Magyar Kancellária Markoviczky Pál fogalmazó fiáról — Ferencről — azt írta, hogy alkalmaztatásánál a jövendő előjárói vegyék figyelembe: „a kézírás alkalmasságát és az apai érdemeket, aki több éven keresztül teljes elégtételt kapva szolgált”. L.: MNL OL A 39, Magyar Kancelláriai Levéltár, A Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája, Acta generalia, (a továbbiakban A 39). 5735/1773.

³² MNL Ol E 47, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Regisztratúrája, Cancellariae et registraturae necnon postae negotia, item honorifica et gremialia, necnon extraordinaria (a továbbiakban E 47), 18. cs., Nr. 141, ex Majo 1775.

³³ ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 612, Subd. 3, Nr. 19, ex Sept. 1776. 120r.

³⁴ MNL OL E 47, 18. cs., Nr. 141, ex Majo 1775.

³⁵ A Magyar Kamara tisztviselői rendtartási könyveket vezettek, amelyekben minden, a díkaszeriumra vonatkozó általános vagy partikuláris császári-királyi rendeletet iktattak. Ezek később precedensekként szolgáltak hasonló esetek elbírásánál. Ezek nem tartalmaztak semmilyen hasonló előírást. L.: ÖStA AVA FHKA UC, Hofresolutionsprotokolle Ungarn und Siebenbürgen, Bd. 107–111.

tól pedig egészen halálig (amely 1759-ban következett) kamarai regisztrátor volt, sőt 1753-ban címzetes tanácsos lett. Szögyéni Kata nevű feleségétől öt fia és két lánya született.³⁶ A nagyobbak — Ignác és Mátyás — az apja nyomában haladtak, egyik 1739-től, a másik 1755-től. Az osztrák örökösödési háború idejében Ignác három évig részt vett a nemesi felkelésben, de már 1744-ben visszatért a Kamarához. 1751-ben, két tapasztaltabb konkurensset mellőzve, nezsideri harmincados lett, ahol 1772-ig dolgozott. Testvére, Mátyás, hasonló kinevezést kapott 1762-ben, amikor Vágújhelyben egy harmincados helye üresedett meg. A szakmai félkészültségét következő módon jellemezte: „Véleményem szerint, eléggé kvalifikált vagyok ahhoz, hogy ennek a hivatalnak az élére álljak, ahol nemcsak hűségre és szorgalomra, hanem széles körű ismeretekre lesz szükség”.³⁷

A harmadik testvéréről csak annyit lehet tudni, hogy postamester volt. A negyedik testvér, Antal, fiatal korában katonatiszt lett, kadéttól főhadnagyig haladt a ranglétrán, a hétéves háború idejében porosz fogságba került, ami tönkretette az egészségét, az apai örökségből megörökölt részét orvosokra költötte el. 1768-ban a nyugdíjazott katonatiszt apja és fivérei mintájára a Magyar Kamaránál keresett alkalmazást. Az édesanya, mint megözvegyült családfő folyamadtott fia érdekében a kamarai hatósághoz, de eredménytelenül. Annak ellenére, hogy fia hat nyelvet beszélt, filozófiát és jogot tanult.³⁸ 1775-ben hasonlóképpen visszautasították az özvegyasszony új kérelmét, amikor legkisebbik fia, Ferenc elhelyezését kérte. A rezolúció szerint: a „kérelmező fia a német nyelvben és helyesírásban szükséges tudások hiánya miatt nem érdemli meg a Magyar Kamaránál való alkalmazást”.³⁹

Az idősebb Kákonyi Ferenc két nagyobbik fia sikeres pályája azzal magyarázható, hogy korai alkalmazásuk révén, az apai hírnévnek és ismeretiségeknek köszönhetően, ők jó időben illeszkedtek be a hivatalnoki körökbe. Az 1760-as évek végére, amikor elérkezett az idő saját gyerekeik iskoláztatására, a Magyar Királyságban már működött a szenci politikai-gazdasági kollégium, ahol 1769-ben Kákonyi Ignác tizenkét éves fia, Pál fizető diákként (azaz nem mint kamarai ösztöndíjas) tanult.⁴⁰ Az 1770-es évek végén a nagyszombati királyi és érseki konviktusban Kákonyi Mátyás gyerekei, Ferenc és Ignác tanultak.⁴¹ Minden valószínűség szerint ehhez a családhoz tartozott az a Kákonyi József is, aki 1782 és 1795 között a Magyar Királyi Kancelláriánál szolgált.

Egyetlenegy dolog, amit a bécsi udvar ellenzett, a hivatal „kisajátítása” és a tényleges „megöröklés kísérlete” volt. A központi hivatalokban bármelyik ál-

³⁶ Fallenbüchl szerint viszont hat fia és öt lány volt a tanácsosnak. L.: *Fallenbüchl Z.*: Mária Terézia magyar dikasztériális tanácsosai i. m. 318. A szerző által összeállított tanácsosok listája több nélkülözhetetlen prozopográfiai adatot tartalmaz, azonban ez sem teljes. Így például Redl Ferenc József kapcsán csak egy fiáról ír, míg valójában legalább két fia és egy lány volt. Ennek a listának további kiegészítése a többi kérelem szisztematikus elemzése alapján lehetséges.

³⁷ ÖStA AVA FHKA HFU, Fasz. r. Nr. 921, 1762. Mai 6., 81r.

³⁸ ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 181/2, Subd. 1, Nr. 76, ex Apr. 1768. 529v.

³⁹ MNL OL E 47, 3. köt., 84. Session, 1775 dec. 15., Nr. 16.

⁴⁰ ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 787, Subd. 1, Nr. 113, ex Oct. 1769. 386r.

⁴¹ MNL OL C 67, 1779, Universitas Budensis, Fasc. 4, 170 cs., Nr. 48.

lás megüresedése előtt már egy hosszú sor alakult ki azokból az alacsonyabb beosztásúakból, akik magukat — koruk és érdemeik szempontjából (*ordo senii et beneficii*) — egy ilyen promócióra méltóknak tartották. A távolabb lévő só- és vámhivatalokban, vagy postákon az ügyes apáknak több esélyük volt utódjukat a saját fiukból kinevelni: először fizetés-nélküli adjunktusként alkalmazni, utána a szerzett tapasztalataira és ismereteire hivatkozva, megpályázni a hivatalnak a gyermekére való átruházását. Nemegyszer követelte a Magyar Kamara: „Nem szabad azt engedélyezni, hogy az apja és fia ugyanabban a hivatalban szolgáljon”. Például, amikor a győri harmincados hivatalban megüresedett az ellenőr helye, oda éppen emiatt az ok miatt nem vették fel az ottani harmincados Seyfrid Tamás fiát, János Ferdinándot. Ugyanakkor, élve az első adandó lehetőséggel, amikor Komáromban kerestek utódot a vén és beteg harmincados Schröpfernek, az ifjabb Seyfrid azért kapta meg a kinevezést, mert ezzel akarták kárpótolni azért a kényelmetlenségért, hogy nem engedélyezték neki a saját apja mellett szolgálni.⁴²

Volt egy súlyos érv, amiért az apák fiai megörökölhették a hivatalt: az állandó költségvetési hiány. Az adminisztratív feladatok komplikálódása, a funkciók növekedése a személyzet gyarapodását és ennek magasabb szakmai felkészültségét követelték meg. Ugyanakkor a fizetések (a dolgozóknak) és nyugdíjak (a nyugdíjazottaknak) egyszerre történő kifizetése megduplázta az egyes állásokra jutó költségeket.⁴³ A megüresed(end)ő helyek betöltése és a költségvetésből fizetendő összegek megtakarítása kettős feladatát azzal próbálták megoldani, hogy a nyugdíjazott öregeket visszahívták, hogy a nyugdíjukat ne kelljen nekik fizetni. Ez a kezdeményezés azonban csak részleges sikerrel járt, mivel ezek között az érdekes öregemberek között egyesek már megvakultak, mások agyvérzésben, testi gyengeségben, meszesedésben vagy köszvényben szenvedtek. Ha a hivatali pályára felkészült vagy alkalmas fiaik voltak, ezeket fizetés nélküli segédekként az apjuk mellett alkalmazhatták, és egy idő után, ha nem az apai állásokra nevezték ki őket, akkor más, fizetéssel járó állást javasoltak nekik.

A budai harmincados, Mikics János György annyira „megöregedett és leromlott, hogy már képtelen [lett] a feladatai elvégzésére”. A fia viszont a morvaországi Brünnben szolgált ellenőrként. A bécsi Udvari Kamara egyrészt figyelmeztette: „a Magyar Kamarának már egy királyi-császári rendelet útján tudomására hozták, hogy egyik vagy másik tisztviselő fia preferenciális kinevezése nem kívánatos és ellene mond a császári-királyi akaratnak”. Másrészt, a kamarai szabályzat szerint azoknak a tisztviselőknak, akik több mint 40 éve szolgáltak, járt az úgynevezett „jubiláció”, vagy a teljes fizetéssel egyenlő nyugdíj. Ugyanilyen összeget (400 Ft) kellett utódának, Siffkovics József ellenőrnek fizetni. Az előnyös megoldás (ezt a sémát több alkalommal is sikeresen használ-

⁴² ÖStA AVA FHKA HFU, Fasz. r. Nr. 862, 1756 márc. 8., 50r, 53r.

⁴³ Az osztrák felvilágosult abszolutizmus nyugdíj-kiadási szabályzatairól l.: *Bernd Wunder*: Die Institutionalisierung der Invaliden-, Alter- und Hinterbliebenenversorgung der Staatsbediensteten in Österreich (1748–1790). In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. XCII. (1984: 3–4).

ták) abból állt, hogy Mikics nem kapott nyugdíjat, a helyére Siffkovics jött, az ellenőri helyre pedig az ifjabb Mikics került, akit mentesítettek az egyébként szükséges ezer forintnyi kaució megfizetésétől és arra kötelezték, hogy 180 Ft évi fizetéséből tartsa el öreg apját.⁴⁴

Az állások privatizálása terén kivételesen aktívak voltak a postamesterek. Ők a Habsburg Monarchia több tartományában mindent megtettek, hogy senki más, csak a fiaik legyenek a hivatalos utódaik. Kenyeres István leírt egy olyan esetet 1580-ból, amikor az özvegy és a fia vette át a hivatalt, mindketten adományt is kaptak rá, azonban a postát árendába kellett adniuk más postamesternek, mivel „fontos posták élén alkalmas személyeknek kell állniuk, s nem pedig egy özvegynek és gyaníthatóan kiskorú fiának”.⁴⁵ Valóban, mivelhogy a postamesteri szakma magasabb költségekkel járt és vállalkozói vénát feltételezett, egyfajta kivétel lehetett (de ez is csak egy bizonyos fokig) más hivatalnokki nevezésekhez képest. A 18. század is bőven szolgált hasonló esetekkel.

Karl Manner harminchárom évig szolgált postahivatalokban: „Először Grazban szolgálatba léptem... aztán 1744-ben Klagenfurtba helyeztek át, és mivel annak idején Karintiában nem volt semmi rendszeres postai összeköttetés, leveleket vagy másfajta postai küldeményeket futárokkal szállítottak, a postaállomások hiányában az utasok drága napokat veszítették útközben. Rajtam kívül senki másra nem bízta a postaállomások építését, postaszemélyzet alkalmazását, utak rendezését, amit én az alárendeltjeimmel Tiroltól Karintián és Felső Stájerországon keresztül Bruck-an-der-Murig végrehajtottam”.⁴⁶ Ezekre az érdemekre hivatkozva kérte a nyugdíjazása után a postahivatalt a fiára átruházni. Egy év múlva legalább két hasonló eset adódott a bánáti Temesváron⁴⁷ és az erdélyi Nagyszébenben.

A bécsi Udvari Kamara azonban az ilyen szándékokat rossz szemmel nézte. Elnöke, Leopold Kolowrat gróf egyik előterjesztésében joggal vélte: „Egy idő óta a postahivatali adminisztrátorok elkezdtek a saját állásukat tulajdonuknak tekinteni, amit az apjától a fiának lehet örökíteni, Őfelsége érdekeltsége abból áll, hogy a kinevezési jog Önön múljon, és ezzel adódjanak lehetőségek a kivételesen érdemes postai tisztviselők jutalmazására, akiknek nincs más útjuk, hogy előre lépjenek; ha megfosztjuk őket az egyetlen reményüktől, a buzgalmuk le-
hűl és a kedvük elmúlik”. Azaz a szponzorált mobilitásnak ott kellett véget vetni, ahol az a felséges szolgálatnak lényegében véve előnyös verseny mobilitást már zavarta. Mária Terézia pedig kedvenc taktikáját alkalmazva, mindig a kérelmező oldalára állt.⁴⁸ Így Manner esetében megparancsolta: „Ennek különleges kegyelemből jóváhagyom, hogy az apjától átvegye, akinek ebben az esetben nem jár semmi nyugdíj”.⁴⁹

⁴⁴ ÖStA AVA FHKA HFU, Fasz. r. Nr. 871, 1757. aug. 4., 49r-v, 52r.

⁴⁵ *Kenyeres István: A királyi posta a 16. században.* Paar Péter pozsonyi postamester számadásai alapján. In: *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben.* Szerk. Petercsák Tivadar, Berecz Mátyás (Studia Agriensia 20) Eger 1999. 112.

⁴⁶ ÖStA AVA FHKA, Österreichisches Camerale (a továbbiakban ÖC), Fasz. r. Nr. 368, Nr. 339, ex Febr. 1775, 64r-v.

⁴⁷ Uo. Fasz. r. Nr. 363. N. 140 ex Majo 1774. Fol. 222r.

⁴⁸ Vö.: ÖStA AVA FHKA ÖC, Hofresolutionsprotokolle, Bd. 205, 1774–1775. 269v.

⁴⁹ Uo., Fasz. r. Nr. 368, Nr. 339, ex Febr. 1775, 69r-v.

Ami látszólag verseny mobilitás volt, valóban sosem volt „tisztá” verseny. Szakmai ismeretek és tapasztalatok mellett az is kellett, hogy egy ranglétrán előremenő hivatalnok mögött álljanak a „jóakarói”. A fiatal polgár, Engelhardt József az 1740-es években Bécsben jogot tanult, utána több fővárosi jogásznál szerzett gyakorlati tapasztalatokat. Azután 1748 és 1756 között Nagy Istvánnak, a Magyar Kamara tanácsosának (aki egyidejűleg az Udvari Kamaránál a magyar ügyek főreferense volt) magántitkáráként dolgozott. Később, egészen 1773-ig, jegyzőként szolgált, amikor előléptették expeditori adjunktusnak. A kamarai vezetőség szorgalmasnak és megbízható szakértőnek tartotta, ezért 1785 és 1791 között párhuzamosan hasonló funkciókat kapott a Helytartótanácsnál. Minden valószínűséggel hetvenéves volt, amikor 1791-ben, az első kérelem után tizennyolc évvel a várva várt magyar nemességet adományozták neki.⁵⁰

Mária Terézia uralkodása alatt, a családi és személyes érdemek dichotómiai egysége keretében, a bécsi udvar az arany középutat kereste a hűség jutalmazása és a személyes érdemek ösztönzése között. Az eredmény részben kétértelmű volt. Egyrészt, az apák fiainak alkalmazása hathatós eszköz lett a társadalmi fegyelmezésre. Másrészt, ez a gyakorlat feláldozta a közjó célkitűzéseit az egyes családok partikuláris érdekeinek. Továbbá azzal, hogy a nyugdíjakat a gyerekek elhelyezésére cserélte, megtakarította a kincstári jövedelmeket, de ugyanakkor lassította a semleges, valóban meritokratikus elvek bevezetését, vagy a társadalombiztosítás elterjesztését.

Tanulságos lenne Anthony La Vopa szavaira hivatkozni, aki a könyvében azt vizsgálta, milyen szerepet játszott a papnevelő iskolákba jelentkező ösztöndíjasok szelektálásában a 19. századi német állam. Arra a következtetésre jutott, hogy ebben a korszakban nem eshetett szó arról a semlegességről, amelyet a modern társadalmakban deklaráltak. Az állam egyfajta „szerződést” kötött az egyházzal és ezzel a centralizált korporatizmus eszközüvé vált, s ezzel együtt megengedte az egyházfőknek, hogy megerősítsék a soraiba való bejutás endogám elveit.⁵¹ Hasonló volt a helyzet a Habsburg Monarchiában a különböző szintű hivatalnoki testületekben is. Mindazonáltal a korporációba vezető „ajtó” nem volt szorosan becsukva, ezen keresztül, egymással és az apák fiaival versenyezve, a hivatalnoki karba váltakozó sikerrel, de bejuthattak mindenféle „idegenek” – nyugdíjazott katonák, magyar szolgálatba lépett külföldiek, kalandorok.

Minden korporatív kultúra lényegében véve feltételezi a „sajátunk”-nak az „idegenek”-kel szembeni preferálását. Külföldi származású, alattvalójú, nyelvű pályázók, vagy azok, akik a pályájuk közepén elhagyták korábbi foglalkozásukat, eleve előnytelen helyzetbe kerültek azokhoz képest (és ez nem csak a „stabil” Magyar Kamarára jellemző), akik fokozatosan haladtak előre a ranglétrán. 1760-ban, nincs kizárva, hogy maguknak a hivatalnokoknak a nyomására, Mária Terézia ráírta a döntését egy kamarai előterjesztésre: „Az üresedéseknél a

⁵⁰ MNL OL E 47, 14. cs., Nr. 511, ex Juni 1773; ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 612, Subd. 2, Nr. 50, ex Febr. 1776. 56r-v.; MNL OL A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri Regii, 55. köt. 762.

⁵¹ La Vopa, A.: *Grace, Merit and Talent* i. m. 37.

státusbeli alkalmazottaknak előjoguk van külső pályázókkal szemben.”⁵² Ezek szerint főúri titkárok, megyei tisztségviselők, bírák vagy katonatisztek eleve vesztésre álltak. Lakonikus vótumok ilyenkor így szóltak: „A kérelmező érdemei bizonytalanak”, vagy „A kérelmező nem rendelkezik érdemekkel a dikasztérium szemében”.

Volt azonban az idegeneknek egy bizonyos fajtája, akiket készséggel alkalmaztak a Magyar Kamaránál – mobilis, felkészült, ambiciózus külföldiek, olyanok, mint Neffczerek, Laffertek, Deschanok, Redlek,⁵³ Pfeffershovenek. Ezek rendszerint véletlenül kerültek Magyarországra, mert az örökös tartományokban nem volt a számukra megfelelő üres állás. A bécsi udvar célkitűzéseinek az felelt meg, hogy ilyen emberek ne legyenek összekötve a megyei nemességgel és dinasztiahűek maradjanak. Ezek a legtávolabbi országrészeket járták végig, háborúk vagy járványok idején a legveszélyesebb megbízásokat végezték. Számukra nem voltak leküzdhetetlen adminisztratív vagy politikai határok, a szemükben az Osztrák Ház birtokai már egységes térséget jelentettek. Amint Franz Lo Presti báró folyamodott 1761-ben: „Vegye tekintetbe az éveket, amelyeket bányászati tanácsosként szolgáltam, és küldjön engem az első megüresedett állás betöltésére, akár Tirolba, akár Erdélybe vagy Bohémiába”.⁵⁴

Fallenbüchl szerint, ez az újabb hivatalnokság — ellentétben a 17. század végével — általában mégis nagyobb hajlandóságot mutatott a megyékerezésre.⁵⁵ A második, harmadik generációban ezek már vidéki földesurak voltak, mint a Redlek, a nevüket települések viselik, mint a Johann Anton Deschan után elnevezett Dezsánfalva, unokáik a reformkorban magyar vármegyéket képviseltek az országgyűléseken, mint Laffert Antal báró 1844-ben. Egyeseknek kamarai állásuk a meggazdagodáshoz nyitott utat, mint például a Neffczér-testvéreknek. Johann Georg Pfeffersoven báró, a Magyar Kamara tanácsosa, hiába rendelkezett magyar indigenatussal, pályafutási stratégiája Bécs felé, nem pedig Pozsony felé irányult: fia, Johann Wilhelm feleségül vette Maria Jozefa Prandaut, az Udvari Kamara alelnökének lányát, a másik fia, Joseph a bécsi Theresianumban tanult. A húga, Katarina Török Józsefhez, a Szepesi Kamara jövődőlő elnökéhez ment feleségül, de később a Pfeffershoven család nem szerepelt a magyar genealógiákban. A hivatalnoki elhivatottság nem feltétlenül vezetett anyagi prosperitáshoz: Anton Cotmann, egy vesztfáliai német és egy csehországi német nő fia, negyed századig szolgált a Magyar Kamaránál, a kompetens és a fáradhatatlan hivatalnok mintaképe, felügyelte a királyság sৌgyeit, betelepített több elhagyott bánsági és dél-magyarországi falut. Gyermeke nem volt, a vagyona két tűzvészben elpusztult, a végrendeletében kérte, hogy minden fényűzés nélkül annak a településnek templomában, annak a kriptájában temessék el, ahol meg fog halni.⁵⁶

⁵² ÖStA AVA FHKA HFU, Fasz. r. Nr. 912, 1761. aug. 12. 226v.

⁵³ L.: *Olga Khavanova*: Aufstieg in die ungarische Elite: der Fall der Freiherren Redl von Rottenhausen und Rastina. In: *Auflösung historischer Konflikte im Donauraum*, Festschrift für Ferenc Glatz zum 70. Geburtstag. Hrsg. Arnold Suppan. Bp. 2011. 255–263.

⁵⁴ ÖStA AVA FHKA ÖC, Fasz. 1, Subd. 1, Nr. 148, ex Dez. 1763.

⁵⁵ *Fallenbüchl Z.*: A Szepesi Kamara tisztségviselői i. m. 210.

⁵⁶ ÖStA HHStA Obersthofmarschallamt, Testamente, Kt. 639, 1768/15, Cothmann Anton, 1768. aug. 14.

Fallenbüchl teljes joggal állítja azt is, hogy az uralkodói hatalom kívánatosnak látta az idegen földről érkezett/származó tisztviselő dinasztiaik meggyökeresítését.⁵⁷ Amikor 1761-ben az elhunyt Johann Anton Deschan fia megpályázott egy kamarai állást, ahol az apja a só ügy igazgatójaként szolgált, Mária Terézia a vótum margójára saját kézzel írta rá: „Kívánatos lenne, hogy minél több németet, aki elsajátította a magyar jogot és a politikai rendszert és rendelkezik a megfelelően szükséges tapasztalatokkal, vegyenek fel a Magyar Kamarába”.⁵⁸ Mindazonáltal a kereslet néha felülmúlta a kínálatot. Ugyanabban az évben, 1761-ben Gothard Vandernath báró, akinek apja felső-ausztriai származású királyi tanácsos, édesanyja pedig Zichy grófnő volt, megpályázta a Szepesi Kamaránál való alkalmazást. Mikor azonban a bécsi Udvari Kamara, a kérelmét támogatva, említést tett a császárnőnek a „Kívánatos lenne...” szavakkal kezdődő nemrég kiadott rendeletére, Mária Terézia üres állások hiányában egy homályos „Kérelmezőnek kicsit várnia kell” rezolúcióval reagált.⁵⁹

A nyugalmazott, néha szintén külföldi származású katonák alkották az „idegenek” másik csoportját. Integrációjuk egyik sikeres példjaként Podivin Kutschersfeldet lehet megemlíteni. Az apja Csehországban lévő kamarai birtokok adminisztrátora volt, aki felszólította a fiát, hogy „szabad művészeteket és különösen költségvetést és gazdaságtant” tanuljon.⁶⁰ A fiatalember vizont a katonai pályát választotta, részt vett az osztrák örökösödési háborúban, 1741-ben Prágában fogságba került, kiszabadulása után az Olaszországban beszállított Savoyai dragonyos regimenthez sorozták be. Kutschersfeld sok csatában vett részt, számos sebesülést szerzett, és többek között időről időre teljesítette a parancsnokság kisebb-nagyobb privát pénzügyi megbízásait. Egy súlyos sebesülés után, 1752-ben nyugdíjazták és a Szepesi Kamarai Adminisztrációnál kapott állást. Minden valószínűséggel az előjárók tudatában voltak annak, hogy a pályázó gazdag adminisztratív tapasztalatokkal rendelkezett. Minden bizonnyal tehetséges ügyintéző volt, mert az Udvari Kamara elnöke Rudolph Chotek gróf úgy minősítette, mint „aktív, fáradhatatlan és szorgalmas embert, aki járatos a magyar fiskális ügyekben, úgymint jogi és gazdasági dolgokban”. Így az óvári kamarai birtok jövedelmeiből csak 1761-ben 30 ezer forinttal gazdagította a királyi kincstárt.⁶¹ Tíz év múlva Kutschersfeldnek magyar nemesi címet adományoztak.⁶² Annak ellenére, hogy a Szent-István rend kiskeresztjét nem kapta meg,⁶³ Kutschersfeld kapitány hivatalnoki pályáját mintaértékűnek lehet nevezni.

⁵⁷ *Fallenbüchl Z.*: A Szepesi Kamara tisztviselői i. m. 210.

⁵⁸ ÖStA AVA FHKH HFU, Fasz. r. Nr. 913, 1761. szept. 30. 750r.

⁵⁹ Uo., 755r.

⁶⁰ Uo., Fasz. r. Nr. 839, 1753. febr. 3. 33r.

⁶¹ Uo., Fasz. r. Nr. 917, 1762. jan. 15., 443r-v.

⁶² MNL OL A 57, 46. köt., 184.

⁶³ A kérelmét l.: MNL OL P 1058, Kisebb testületi, egyesületi és intézményi fondok, Szent István Rend, Lajstromozott kérvények, 29. cs., 81 sz. Vö.: *Namenverzeichnis der Persönlichkeiten, die in den Jahren 1764–1914 mit dem Königlichen Ungarischen St. Stephan-Orden ausgezeichnet worden sind.* Herausgegeben anlässlich der 150 Jahreswende der Gründung dieses Ordens von der Ordenskanzlei. Bp. 1914.

Egy másik tipikus és sikeres példa Klohammer Mátyás pályafutása lehet. A polgári származású Klohammer Pozsony vármegyében született, az osztrák örökösödési háborúban először felkelőként harcolt, szállásmester volt, később Pálffy János gróf pártfogásával az állandó hadseregbe került. Bajorországban, Tirolban és Észak-Itáliában harcolt, súlyosan megsebesült és 14 év után már nem volt hajlandó a további katonai szolgálatra. Többször folyamodott egy kamarai állásért, és mindig a költségvetésben szerzett járatosságára hivatkozott.⁶⁴ 1756-ban szerény állást kapott a körmendi sóhivatalban; ugyanabban az évben magyar nemes is lett.⁶⁵ Amikor Klohammer Mátyás 1769-ben meghalt (már mint a nemsovai sóhivatal alkalmazottja), a nagyobbik fia, János minden valószínűség szerint 16 éves volt. A fiatalembert megözvegyült édesanyja kérésére a szenci politikai-gazdasági kollégiumba vették fel, sőt egy kamarai tisztviselők gyermekeinek és árváinak szánt ösztöndíjat is adtak neki.⁶⁶ Egyik testvére a piarista rendbe lépett be és később a váci Theresianumban tanított. János pedig olyan kiváló eredményeket ért el a földmérésben és a hidraulikában, hogy a Magyar Kamara kilenc hónapra elküldte Hollandiába az ottani tapasztalatok elsajátítására. Hazatérése után Klohammer János kamarai mérnök-ként szolgált Karintiában, Horvátországban és Dél-Magyarországon, szenvedélyes könyvgyűjtő lett, és egy gazdag szakmai könyvtárat hagyott maga után.⁶⁷

A nyugalmazott katonatisztek egy különálló csoportját alkották a magyar nemesi testőrök. Három-öt-hét év után állást kellett foglalniuk, hogy a továbbiakban katonatisztek vagy köztisztviselők akarnak-e lenni. A testőrség lényegében véve a szponzorált mobilitás útját nyitotta meg a vidéki nemesek előtt. Rendszeres személyes találkozások a császárnővel, a Habsburg Monarchia fővárosában, a bécsi udvarban való tartózkodás, oktatási programok, amelyekben a testőrök részesülhettek, mindez megkönnyítette, lerövidítette a jövődől civil kinevezésekhez vezető utat. A Hellebronth Kálmán által összegyűjtött életrajzi adatbázis, valamint a magyar és osztrák levéltárakban található adatok arra a következtetésre készítetnek, hogy a nyugdíjazott testőrök egyharmada aktívan alkalmaztatást keresett a Magyar Kamaránál, a vám- és sóhivataloknál, postánál, a Magyar Kancelláriánál, a Helytartótanácsnál, bíróságoknál, városi adminisztrációknál.⁶⁸

Csergheő Mihály (Abaúj vármegyéből származott) és Babothy József (Nyitra vármegyében született) pályafutása jellemző párhuzamokat mutat. Az első 1761-ben, röviddel a Testőrség megállapítása után, egy megyei közigazga-

⁶⁴ Vö.: ÖStA AVA FHKA HFU, Fasz. r. Nr. 857, 1755. szept. 2. 24–26; Uo., Fasz. r. Nr. 864, 1756. május 4. 169–170.

⁶⁵ MNL OL A 57, 44. köt. 296–298.

⁶⁶ *Olga Khavanova*: Königliche Stipendien als Instrument der Sozialpolitik im Ungarn des 18. Jahrhunderts. In: *Schulstiftungen und Studienfinanzierung. Bildungsmäzenatentum im Spannungsfeld von Konfession, Landespatritismus und frühmodernen Nationsgedanken in den böhmischen, österreichischen und ungarischen Ländern 1500–1800*. Hrsg. Joahim Bahlcke – Thomas Winkelbauer. Wien 2011. 351–369.

⁶⁷ *Hegyi Ferenc*: Klohammer János XVIII–XIX. századi geometra-hidraulika könyvtára. Magyar Könyvszemle, 96 (1980: 1) 60–69.

⁶⁸ *Hellebronth Kálmán*: A magyar testőrök névkönyve, 1760–1918. Bp. 1940.

tási állásból Bécsbe került. A másik pedig, mielőtt 1767-ben testőr lett, kadétként szolgált a Széchenyi-ezredben. Mind a kettő a legjobban kihasználta az adódott lehetőséget. Erről az időszakról írta Csergheő: „Egyetlen egy órát sem vesztettem, hanem a közvetlen kötelezettségeimtől megszabadulva az időmet arra használtam, hogy tanuljam a természetjogot és a népek jogát, a kamarai tudományokat Sonnenfels professzor vezetése alatt és, ami nem jelentéktelen, komoly eredményeket értem el a német és olasz nyelv tanulásában; és mindezt azért, hogy minél nagyobb buzgalommal az Ö Felségének hasznos legyek”.⁶⁹ Babothy bécsi tartózkodása utolsó két éve alatt állandóan kérelmezte, hogy átmelessen valamelyik köztisztviselői állásba. 1773-ban írta: „Mivel az ifjúkoromtól fogva, magamat a szükséges tudományok és hét nyelv elsajátításának szenteltem, és ezek között a német és francia nyelvet a bécsi tartózkodásom során, a Testőrségnél lévén, tovább tökélesítettem, és [mivel] erőfeszítéseimnek gyümölcse az lett, hogy a jogtudományban szereztem ismereteket, sőt a gazdaságtan iránt buzgóan érdeklődtem, azaz teljes egészében fel vagyok készülve olyan állások betöltéséhez”.⁷⁰ Csergheő Mihály 1771-ben következőt nyugdíjazása után hamar kapott egy altitkári állást a Magyar Kamaránál, ahol majd 1783-ig szolgált. Babothy József beadványait több alkalommal visszautasították, mielőtt 1775-ben ő egy fogalmazói állást kapott a Magyar Kamaránál, ahol szintén 1783-ig szolgált.

Kevésbé sikeres példák sokkal nagyobb számban fordultak elő. A Zala vármegyei születésű Dóczy József 1762-ben lépett a testőrségbe, Pozsonyban, Pármán, Milánóban szolgált, elkísérte II. József császárt a bajor örökösödési háborúba. Több alkalommal kérelmezte civil szolgálatra való áthelyezését, de eredménytelenül. A fiatalember azzal érvelt kérelmeiben, hogy „milánói szolgálatom idején nem csak minden precizitással teljesítettem a kötelezettségeimet, hanem tanultam tudományokat és nyelveket, hogy jobban felkészítsem magamat a [tisztviselői] pályára”.⁷¹ 1819-ban Dóczy már tábornok volt és nyugdíjba ment. A pajtása Györgyi Imre többször próbálkozott a Magyar Kamarába bejutni, de egyszer sem sikerült bizonyítania alkalmasságát. A kamarai vezetőség úgy vélte, hogy „a kérelmezőnek sem tudása, sem a kamarai tisztviselő kötelezettségeiről sincs elképzelése”.⁷²

Igazat adva a személyzeti politikának, azt el kell ismerni, hogy ha a nyugalmazott katonatisztek közül valaki a felvétel után nem tett tanúbizonyságot a szükséges szakmai ismeretekről, a vezetőség kereste a módját, hogy megszabaduljon tőle. Például 1771-ben a volt testőr Rottensein Mihály az Eperjesi Kerületi Táblánál kapott egy szerény állást. Három év múlva, a járatlanságából adódóan belefáradva, a Magyar Királyi Kancellária meghozta a döntést: „Az elbocsátását elfogadni, a tisztségétől megszabadítani, a 11-évnnyi szolgálataért és más dicséretes tulajdonságaiért a királyi tanácsosi címmel jutalmazni”.⁷³

⁶⁹ ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 4, Konv. 2, Nr. 63, ex Aug. 1771., 61r.

⁷⁰ MNL OL E 47, 14. cs., Nr. 430, ex Nov. 1773.; ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 591, Subd. 1, Nr. 114, ex Jan. 1774. 255–256.

⁷¹ MNL OL E 47, 20. cs., Nr. 190, ex Martio 1776.

⁷² ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 592, Subd. 1, Nr. 1, ex Jun. 1776. 168r.

⁷³ Uo., Fasz. r. Nr. 148/3, Subd. 3, Nr. 88, ex Jun. 1771., 118.

A fent idézett és több más hasonló pálya esetében az a figyelemreméltó, hogy a nyugalmazott katonák új elemekkel színezték a királyság hivatalnoki közegét. Nemcsak etnikai tarkaságot vittek bele, hiszen nem voltak sem magyarok, sem hungaruszok, hanem személyes és szakmai tapasztalataikat is, amelyeket távoli kiküldetések során szereztek. A hivatalnoki elitbe való sikeres beilleszkedésük biztosítéka a könyvelésben való járatosság vagy a többnyelvűség volt. Radl Antal, a szakolcai harmincados fia, tíz évig Pálffy Lipót gyalogezredében szolgált, de egy komoly sebesülés után nyugdíjazták, és az édesapja (szintén nyugalmazott katona) mellett gyakornokként szolgált. A kérelmében azt említette, hogy a német anyanyelv mellett magyarul, „szlávul”, latinul és olaszul tud. Ugyan a Magyar Kamara csak a második helyre sorolta őt, az előterjesztésében azt hangsúlyozták, hogy a harmincad-szedésben mutatott buzgalmát, valamint saját és apja katonai érdemeit figyelembe véve, megérdemelné egy ilyen kinevezést.⁷⁴ Mária Terézia margóra írt rezolúciója így szól: „Amikor lehetőség adódik, olyan katonatiszteket és altiszteket kell alkalmazni, akik nyelveket tudnak”.⁷⁵

A Magyar Kamara hivatalnoki karán belül nemcsak „saját apák fiai” és az „idegenek” között, hanem az idősebb és fiatalabb generáció között is a vízválasztó a nyelvtudás, mindenekelőtt a szakmai német nyelv tudása volt. 1773. május 21-én a következőképpen rendelkezett a császárnő: „Felséges szolgálatom számára nagyon előnyös lesz, ha a magyar kamarai ügyeket német nyelven fogják vezetni [...] Ez nem érinti azt, hogy az országban működő hivatalokhoz intézett rendeleteket, ha szükséges, továbbra is latin nyelven adjuk ki; ám a hozzánk címzett feliratokat eszentül csakis németül terjesszék elő”.⁷⁶ Ennek értelmében felszólította a Magyar Királyi Kamara a városi hatóságokat, valamint a nekik alárendelt hivatalokat és személyeket, hogy mérjék fel saját német nyelvtudásukat, mégpedig azt, hogy képesek-e a német nyelvű ügyintézésre és a felelős szervekkel történő levelezésre.

Az eredmény nem volt megnyugtató: a 15 szabad királyi városból mindössze hatnak, név szerint Nagyszombatnak, Szent-Györgynek, Besztercebányának, Sopronnak, Kékkőnek és Győrnek a válasza tett tanúbizonytságot felkészültségről és hajlandóságról, kilenc város azonban, többek között Trencsén, Varasd és Esztergom, elutasító választ adott. Varasd jelentésében az szerepelt, hogy a városi alkalmazottak vagy latinul és horvátul, vagy kizárólag csak horvátul tudnak, és a városban élő németek is szívesebben kommunikálnak horvátul. Az esztergomi szenátorok emlékeztettek arra, hogy iratforgalmuk csak latin és magyar nyelven zajlik, és kértek egy létszám fölötti aljegyzőt, akinek a Helytartótanáctól kapott fizetése mellé hajlandók lettek volna évente még 100 forintot biztosítani. Tizennyolc harmincad-hivatalból mindössze nyolc — többek között Buda, Szeged és Zágráb — számolt be az ott dolgozó hivatalnokok szükséges nyelvismeretéről és a biztonság kedvéért levélmintákat kért. A soknyelvűségéről híres Szepességben hat kamarai adminisztrátor illetve prefektus

⁷⁴ ÖStA AVA FHKA HFU, Fasz. r. Nr. 912, 1761. aug. 12., 226v, 229r-v.

⁷⁵ Uo. 225v.

⁷⁶ Uo. UC, Hofresolutionsprotokolle Ungarn und Siebenbürgen, Bd. 110, 261.

közül egyik sem volt hajlandó németül vezetni az ügyeket. Az összesen 68 megkérdezettből 45 nem tartotta megfelelőnek saját szakmai kompetenciáját német nyelven.⁷⁷ Ez nem tette boldoggá a császárnőt. „Többé hallani sem akarok róla, mindenben kövessék a rendeletemet”,⁷⁸ – írta Mária Terézia császárnő az 1773. október 18-án kelt kamarai előterjesztés margójára.

Mária Terézia csakúgy, mint később a fia, II. József, nem kételkedett abban, hogy pragmatikus okok miatt a német nyelv válik majd a Habsburg Monarchia közigazgatásának nyelvévé, és a magyarok számára sem lesz más út, mint az, hogy ők is áttérjenek erre a közös közigazgatási nyelvre. A császárnő azonban hajlandó volt arra, hogy ezeket a reformokat fokozatosan vezessék be, és arra is, hogy figyelembe vegyék a Királyi Kamara érveit. Ennek a fokozatoságnak az előnyét, úgymint a fiatal, nyelvekben járatosabb generáció térhódítását tanulságosan illusztrálja az a kérdőív, amelyet 1788-ban 223 kamarai pénztári alkalmazott — irattárnokoktól gyakornokokig — töltött ki.⁷⁹ Mindenekelőtt meglepően fiatalnak bizonyult ez a testület: a hivatalnokok többsége 35 év alatti volt. Érdekes továbbá, hogy származási helyük nem csak Pozsony (a Kamara 1784 előtti székhelye) vagy Pest-Buda volt (ahova a Kamarát áthelyezték), hanem a közeli Bécs, Erdély, a másik anyaország, a szomszédos Cseh- és Morvaország, valamint a távoli Tiroli és Rajna-vidék. A nyelvtudásuk szintén meglepő.

Négy embernél hiányoztak a nyelvtudásra vonatkozó adatok, egy segédbeosztott csak németül beszélt, huszonheten (12%) csak németül és latinul tudtak. Harminckilenc beosztott a latinon, németen és magyaron kívül semmilyen más nyelvet nem tüntetett fel, további harminc beosztott e mellett a három nyelv mellett még szlovákul is beszélt. A másik póluson álltak a hat (heten), hét (hatan), illetve nyolc (egyetlen egy) nyelven beszélő poliglottok. A két pólus között különböző nyelvkombinációk találhatók: a nélkülözhetetlen latin és német, valamint a gyakori magyar mellett még az olasz, francia, angol, cseh, horvát, román, rác, sőt ógörög és héber nyelvekről tettek említést. Figyelemre méltó, hogy valamennyi nem-magyar ajkú, Ausztriából, Sziléziából vagy a Német Birodalomból származó hivatalnok elsajátította a magyar nyelvet. A kompetenciájuk nem volt minden nyelvben egyforma: sokan csak az egyik vagy a másik nyelven beszéltek, de írni nem tudtak rajta, más idegen nyelveket csak valamennyire értettek. Így például a Pestről származó Pospischill József „beszélt és írt németül és latinul, magyarul pedig csak szükség esetén”.

Minél idősebb volt a hivatalnok, annál „színesebbek” voltak a szakmai tapasztalatai, és gazdagabb a nyelvtudása. A 35 év fölöttiek között találunk volt katonatiszteket és ex-jezsuitákat, kalandorokat és menekülteket. Ezek ifjúkorukban hadművészetet és teológiát, jogot és mérnöki ismereteket tanultak.

⁷⁷ MNL OL E 47, 14. cs. Nr. 162, ex Dec. 1773.

⁷⁸ ÖStA AVA FHKA UC, Fasz. r. Nr. 591, Subd. 1, Nr. 139, ex Oct. 1773. 182v.

⁷⁹ MNL OL E 701, Magyar kincstári levéltárak, Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara számvevősege, Gremialia (Szervezetre, működésre vonatkozó iratok), 3. k., Enthalt die von Einer Hochlöblichen Kaiserlichen Königlichen Hofrechenkammer herabgegebene acht Fragpunkte und wie sie durch ein jedes Glied der Ofner Landes-Zentral-Buchhalterey mit Inbegriff der in die Bezirke detaschirten sind beantwortet worden. Zusammengetragen den 15tens Decembri 1788.

Több országot beutaztak, sok nyelvet legalább értettek. A szakmájukhoz szükséges tudást csak utólag, a piaristák által vezetett kettős-könyvelés kurzuson, vagy a bécsi egyetemen Josef Sonnenfels által tartott előadásokon szerezték meg. A fiatal generáció pedig már a *Racio educationis* eredménye volt: korábban szakosodtak, a németet, csakúgy, mint más modern idegen nyelveket, a matematikát, vagy az államtant a gimnáziumi tantervek keretében sajátították el. Annak is köszönhetően, hogy pályájuk korábban indult, céltudatosabb karrierépítésre voltak beállítódva. Nem véletlen, hogy a fiatalabb járulnokok és gyakornokok zöme Pestről és Budáról származott: az ambíciózus ifjak igyekeztek a hozzájuk közelebb került központi hivatalban az elméleti tudást gyakorlati tapasztalatokkal kiegészíteni.

A 18. századi Magyar Kamara hivatalnoki karában egymás mellett éltek a dinasztiai és az egyre aktívabb „idegenek”. Az előbbiek megőrizték a korporatív ethosz kontinuitását, az utóbbiak pedig biztosították az adminisztratív rendszer nyitottságát a szakmai tudás, a tapasztalatok illetve az ambíciók előtt. A patronátus és a patrónus-kliensi viszony a felvételi procedúrák normalizáló törekvései ellenére a szakmailag alkalmas pályázók kiválasztásának hathatós eszköze maradt. Annak arányában, ahogy a felvilágosult abszolutizmus reform-napirendje megkövetelte a széleskörű ismereteket nyelvekben, statisztikában, könyvelésben, a felkészültséget bizonyító okmányok súlya egyre növekedett. A patronátus egyébként nem tűnt el, hanem kiegészült a képzettségre és az ismeretekre vonatkozó igazi meritokratikus követelményekkel. A horizontális mobilitás számos példája azt bizonyítja, hogy az egyes hivatalok, szakmák, országrészek és tartományok közötti „migrációk” eredményeképpen a Habsburg Monarchia körvonalai megerősödtek. A felvilágosult abszolutizmus reformszándékai a nyelvpolitika terén nem azt jelentették, hogy a németül nem tudó magyarországi köztisztviselők helyére a dinasztia hűséges szolgáit kívánta volna helyezni, hanem azt a sikeres törekvést, hogy a német nyelvtudás követelménye által a hivatalnoki kar szélesebb látókörű, jobb iskolázottsággal rendelkező és szakmailag jobban felkészült személyekkel gazdagodjon.

„GIFTED WITH EXCELLENT TALENTS, SPEAKING DIFFERENT LANGUAGES,
RENDERING LEGAL COMPETENCE...” BUREAUCRATIC CAREERS AT THE HUNGARIAN
CHAMBER IN THE AGE OF ENLIGHTENED ABSOLUTISM

by Olga Khavanova
(Summary)

The article considers career strategies of the employees and those applying for a position at the Hungarian Chamber in the second half of the eighteenth century against a broader background of admission principles and practices of the age. A theoretical framework for the analysis is provided by a study of the sociologist Ralph H. Turner, who has developed a model based on the dichotomy of „sponsored” and „contest” mobility. Both are ideal-typical constructions, and in reality these patterns were always mixed. The former correlates with the widely-spread practice within various strata of early-modern societies of inheriting occupations as an integral part of the omnipresent patron-client relations. To prefer “sons” to “outsiders” was a convenient way to suggest to society an attractive mechanism of collectable and inheritable merits (as a sort of symbolic capital) and thus encourage intergenerational loyalty. “Contest” mobility covers all sorts of outsiders and newcomers, be it foreigners making careers in the Kingdom of Hungary or people outside the bureaucratic milieu

(retired military officers or Hungarian guardsmen) trying to enter the royal service through an often unequal competition with the formally privileged insiders. The final part of the article deals with the language proficiency of the royal servants and the spread of the German language in the age of Maria Theresia as an indicator of latent changes, which would allow the bureaucratic corps to adjust to the reform agenda of the enlightened absolutism. By way of conclusion, while the “official dynasties” were maintaining the corporate ethos, the challenges coming from the outsiders kept the administrations open to knowledge, experience and ambition. Despite the authorities’ endeavours to normalise admission procedures from above, patronage did not disappear, but served as an efficient instrument of pre-selection of apt candidates.